

Jerzy Nikolajew

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego, Zakład

Prawa Karnego Procesowego

<https://orcid.org/0000-0003-1505-9710>

jerzy-nikolajew@wp.pl

Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Propozycje zmian

The freedom of conscience and religion of persons deprived of their liberty. The proposed amendments

Streszczenie

Uprawnienia z zakresu wolności sumienia i religii osób pozbawionych wolności zostały określone zasadniczo w art. 106 Kodeksu karnego wykonawczego i sprowadzono je generalnie do praktykowania religijnego i korzystania z posług religijnych w więzieniu. W innym miejscu Kodeksu umieszczono prawo do posiłków religijnych a uprawnienia dotyczące prawa do pochówku religijnego pominięto. Uprawnienia więźniów o charakterze religijnych określono nieprecyzyjnie a część uprawnień nie jest realizowana w praktyce. Dlatego też zaproponowano zmiany dotyczące sposobu uczestnictwa skazanych w nabożeństwach, kontaktu z duchownym, uczestnictwa w działalności kościelnej i udziału w nauczaniu religii.

Słowa kluczowe: wolność sumienia i religii, skazani i tymczasowo aresztowani, Kodeks karny wykonawczy

Summary

The rights in the field of freedom of conscience and religion of persons deprived of their liberty are essentially set out in Article 106 of the Executive Penal Code and generally reduced to religious practice and the use of religious services in prison. The right to religious meals was included elsewhere in the Code, and rights to religious burial were omitted. The rights of religious prisoners were defined imprecisely and some rights are not exercised in practice. Therefore, changes were proposed regarding the manner of participation of convicts in church services, contact with

a clergyman, participation in church activities and participation in religious education.

Keywords: the freedom of conscience and religion, the convicted and remanded in custody, the Executive Penal Code

Wprowadzenie

Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności to bez wątpienia podstawowe uprawnienie skazanych i tymczasowo aresztowanych. Egzemplifikacja tej wolności została wyrażona w normie z art. 106 Kodeksu karnego wykonawczego (dalej: k.k.w. lub Kodeks albo ustawa)¹. Ustawodawca wymienił tam przykładowe formy realizacji tego rodzaju wolności i na pierwszym miejscu w sposób generalny zapewnił osobom pozbawionym wolności wykonywanie praktyk i korzystanie z posług religijnych w więzieniu. Dopiero dalej wymienił prawo do bezpośredniego uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w zakładach karnych w dni świąteczne a tym skazanym, którzy nie mogą korzystać z udziału bezpośredniego, prawo do ich słuchania z wykorzystaniem środków masowego komunikowania. Kolejne uprawnienia sprowadzono do posiadania książek, pism i przedmiotów niezbędnych do realizacji praktyk religijnych, uczestnictwa w nauczaniu religii, udziału w działalności charytatywnej i społecznej związków religijnych oraz indywidualnych spotkań z duchownymi związków religijnych, do których osadzony należy. Natomiast w art. 102 k.k.w. wymieniony został wcale niewyczerpujący katalog szeroko rozumianych praw skazanych, z tym, że uwzględniający także korzystanie przez nich z wolności religijnej *in genere* a w art. 109 k.k.w. przewidziano nadto posiłki przygotowywane według wymogów religijnych. Zupełnie jednak Kodeks pominął, np. prawo więźniów do pochówku religijnego. Można więc oczekiwać, że Kodeks jako podstawowa ustawa karnowykonalna obowiązująca w polskim porządku prawnym powinien uwzględniać w miarę kompleksowo wszystkie uprawnienia religijne i artykułować je w określonym porządku, czytelnym dla organów stosujących jego przepisy. Także z wymierną korzyścią i ze zrozumieniem dla osadzonych w zakładach karnych i aresztantów, kapelanów więziennych i wszystkich podmiotów uczestniczących w wykonywaniu orzeczeń skutkujących pozbawieniem wolności.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 911.

Tym niemniej takie zestawienie uprawnień religijnych należy analizować w szerszej perspektywie praw człowieka a więźniów w szczególności, gdyż osoby pozbawione wolności w żaden sposób nie zostały pozbawione godności osoby ludzkiej, która jest przecież źródłem praw i wolności każdego człowieka bez względu na sytuację prawną i faktyczną, w której się znalazł. Stąd też zakłady karne i areszty śledcze to miejsca „specjalne” realizacji uprawnień wolnościowych, charakteryzujące się szczególnym reżimem i obostrzeniami wynikającymi z porządku wewnętrznego miejsc wykonywania kary pozbawienia wolności i postanowień o tymczasowym aresztowaniu. Nie mogą jednak być miejscem legalnego bezprawia ze strony władz więziennych nieuwzględniających prawa do uzewnętrzniania przez skazanych swoich przekonań religijnych lub światopoglądowych, gdyż uprawnienia tego rodzaju należą do kategorii praw podstawowych gwarantowanych konstytucyjnie i wynikających z norm prawa międzynarodowego². Także orzecznictwo sądowe krajowe (sądy powszechne i sądy konstytucyjne) a także trybunały międzynarodowe zgodnie prezentują linię orzeczniczą z której wynika, że wolność sumienia i religii to „dobro” szczególne a ograniczanie tej wolności ze strony organów państwowych jest dopuszczalne tylko na ściśle określonych zasadach. Stąd też w art. 106 k.k.w. zdecydowano, że korzystanie z wolności religijnej nie może naruszać zasad tolerancji ani zakłócać ustalonego porządku w zakładzie karnym, chociaż wcześniej (w art. 104 tej samej ustawy) korzystanie przez skazanych z wolności i praw obwarowano ograniczeniami związanymi z nienaruszaniem praw innych osób i niezakłócaniem porządku zakładu karnego. Należy więc słusznie uznać, że regulacje określone w porządku wewnętrznym więzienia w sposób istotny i realny mogą ograniczać uprawnienia wynikające z ustawy, podczas kiedy to porządek wewnętrzny zakładu karnego lub aresztu śledczego ustalany jest w drodze zarządzenia dyrektora, czyli aktu prawa wewnętrznego (podstawowego). Także decyzje administracji więziennej (konkretnie dyrektora jednostki penitencjarnej lub osoby przez niego wyznaczonej) mogą mieć istotny wpływ na sposób realizacji nabożeństw religijnych, kontaktów z duchownymi, dostępu do kaplicy lub przedmiotów kultu religijnego czy dostępności do posiłków przygotowanych według wymogów religijnych. Stąd też ustawodawca w k.k.w. w sposób wyraźny uprawnili dyrektora więzienia jako

² Zresztą sami skazani co do zasady akceptują obecność religii w procesie resocjalizacji a ograniczanie ich praw podmiotowych, w tym przypadku religijnych naruszać będzie zasadę godnego i humanitarnego traktowania w czasie odbywanej kary izolacyjnej. Zob. K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 539; Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 23–24.

organ postępowania wykonawczego do podejmowania decyzji wprost wprowadzających ograniczenia w zakresie realizacji wolności sumienia i religii. Takie rozwiązanie wydaje się być nie do przyjęcia, dlatego zdecydowano się na dokonanie krytycznej oceny obowiązujących przepisów i na wskazanie propozycji zmian k.k.w. w zakresie dotyczącym szeroko rozumianej wolności religijnej więźniów.

Biorąc pod uwagę powyższe oraz to, że wolność sumienia i religii skazanych jest niezwykle ważna także ze względu na swoje implikacje i doniosłość praktyczną zdecydowano się na podjęcie problematyki dotyczącej potrzeby dokonania zmian przedmiotowych przepisów w taki sposób, ażeby te gwarantowały w rzeczywisty sposób realizację wolności religijnej osób przebywających w warunkach więziennej inkarceracji. Stąd też zamysłem autora jest przedstawienie najpierw zmian kodeksowych o charakterze merytorycznym (tych propozycji jest więcej) i w mniejszym zakresie zmian redakcyjnych tekstu ustawowego.

Uwagi o charakterze merytorycznym

Większość uprawnień skazanych dotyczących wolności religijnej zgrupowano w normie z art. 106 k.k.w. W tym miejscu ustawodawca przyjął koncepcję polegającą na wskazaniu najpierw ogólnie brzmiących uprawnień związanych z prawem do praktykowania religijnego i korzystania z posług religijnych a w dalszej części redakcyjnej ustawy uściślił formy tychże praktyk i posług. Jednakże nie wyjaśnił znaczenia pojęć wykorzystanych w ustawie, czyli „wykonywania praktyk religijnych” oraz „korzystania z posług religijnych”. Zresztą słusznie rozróżnił obydwa pojęcia, jednak brak definicji może skutecznie utrudniać zrozumienie istoty praktykowania i korzystania z posług religijnych, zwłaszcza w przypadku osób pozbawionych wolności i personelu więziennego³. Niezrozumiałe

³ Najprostszym przykładem wyjaśniającym różnice pomiędzy praktykowaniem a posługiwaniem religijnym może być abstrakcyjny kazus księdza katolickiego modlącego się na różańcu. Różaniec odmawiany przez niego w kościele publicznie w czasie np. październikowego nabożeństwa różańcowego należy traktować w kategoriach posługi religijnej, podczas kiedy ta sama modlitwa odmawianego przez tego samego duchownego prywatnie, np. przed snem to już praktyka religijna tego samego księdza. Stąd też w definiowaniu pojęć należy uwzględnić dokumenty i ustawodawstwo kościelne, np. Katechizm Kościoła Katolickiego lub Kodeks Prawa Kanonicznego (np. postanowienia nr 3943, 1205, 1249, 1328-1332, 1368, 1424, 1438, 1465, 1468, 1684, 2226, 267-268 i kan. 748 § 1 KPK). Jednak będzie to rozwiązanie jedynie połowiczne, bo adresowane do określonej grupy wiernych. Zob. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2020; *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r.*, Poznań 2022.

jest także takie usystematyzowanie uprawnień na podstawie którego zaraz po prawie do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych zezwolono skazanym na bezpośrednie uczestnictwo w nabożeństwach odprawianych w dni świąteczne. Uczestnictwo w nabożeństwach to niewątpliwie forma praktykowania religijnego a z wykładni systemowej tego przepisu można wyprowadzić fałszywe w gruncie założenie, że takie uczestnictwo praktykowaniem religijnym nie jest. Także przyjęcie przez ustawodawcę koncepcji, że nabożeństwa powinny być odprawiane w dni świąteczne jest rozwiązaniem nie do końca precyzyjnym i przejrzystym. W ustawie nie wskazano, czy chodzi wyłącznie o dni świąt kościelnych (szerzej religijnych) czy także dni świąt państwowych niebędących przy tym świętami kościelnymi⁴. Ponadto brak identyfikacji religijnej więźniów na każdym etapie wykonywania kary nakazuje administracji penitencjarnej umożliwienie im uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych nie tylko przez duchownych własnego wyznania, ale także innych związków wyznaniowych aktywnych religijnie w zakładzie karnym czy areszcie śledczym. W konsekwencji dotyczy to też uprawnień w zakresie kontaktów z duchownym własnego związku wyznaniowego podczas gdy udział w nabożeństwach nie został ograniczony koniecznością wskazania konkretnej przynależności religijnej. Przy tym przewidziano substytucyjną możliwość udziału w nabożeństwach nie w formie bezpośredniej, ale z wykorzystaniem środków masowego przekazu. Nie uściślono charakteru czy rodzaju takich mediów, dlatego wątpliwości mogą dotyczyć możliwości wykorzystania nowoczesnych środków komunikacji, w tym przekazu w formie on line, w sytuacji, gdy podstawowym środkiem medialnym w 1997 r. (i wcześniej jeszcze na etapie przygotowywania projektu Kodeksu) był przekaz z wykorzystaniem przede wszystkim więziennego radiowęzła⁵.

Także w artykule 106 k.k.w. w pierwszym paragrafie umieszczono prawo skazanych do posiadania książek, pism i przedmiotów religijnych niezbędnych w tym zakresie. Użycie przymiotnika „niezbędny” w tekście ustawowym jest określeniem nieostрым a o jego wykładni decydować mają organy państwowe, w tym przypadku dyrektor więzienia, uprawniony do wydania zarządzenia w sprawie porządku wewnętrznego lub decyzji

⁴ Dni świąteczne mogą zostać wskazane w porozumieniu o świadczenie posług religijnych a możliwości przyjęcia takiego rozwiązania wynikają z ustaleń konkordatowych i ustaw indywidualnych. Zob. A. Mezglewski, *Działalność własna Kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisław (red.), *Prawo wyznaniowe*, Lublin 2011, s. 196 i n.

⁵ Zob. także M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2009, s. 139.

o charakterze indywidualnym. Dlatego właściwym wydaje się konieczność uprzedniego skonsultowania kwestii „niezbędności” z duchownym odpowiedniego związku wyznaniowego i dopiero wtedy wydania decyzji co do przedmiotów rzeczywiście potrzebnych do praktykowania religijnego w warunkach zakładu karnego i aresztu śledczego oraz uwzględniających wymogi doktrynalne i religijne.

Problematyka dotycząca „przedmiotów o charakterze religijnym” była już wcześniej przedmiotem zasadnej krytyki w doktrynie. Słusznie podkreślano brak właściwego zdefiniowania tego pojęcia w art. 110a § 1 k.k.w. Jednocześnie brzmienie tego przepisu nie koreluje z rozwiązaniem przyjętym w art. 106 § 1 k.k.w., w którym ustawodawca wykorzystał formułę posiadania przedmiotów niezbędnych do realizacji prawa do praktyk i korzystania z posług religijnych, czyli potrzebnych do realizacji kultu religijnego. Oba pojęcia nie są tożsame a dodatkowo jeszcze należy podkreślić to, że skazani nie realizują posług religijnych (te zarezerwowane są dla duchownych) a jedynie korzystają z tych posług, sami jedynie praktykując religijnie. Stąd wymaga się ujednolicenia obu przepisów w kierunku rozgraniczenia uprawnień czynnych i biernych skazanych⁶.

Nie zmienia to w niczym faktu, że to dyrektor zakładu karnego odpowiada za bezpieczeństwo osób osadzonych w więzieniu, jednakże jego decyzja powinna uwzględniać także uprawnienia indywidualne poszczególnych osadzonych. Zresztą wielkość (gabaryty) przedmiotów kultu religijnego i ich ilość powinna być co do zasady limitowana także ze względów sanitarnych i epidemiologicznych, nadto uwzględniać kubaturę więziennych pomieszczeń, zwłaszcza celi mieszkalnej oraz możliwość korzystania z tych przedmiotów w innych poza celą miejscach w więzieniu, np. w kaplicy więziennej czy świetlicy zakładowej. Jednocześnie książki i czasopisma religijne niezbędne do praktykowania religijnego w więzieniu powinny z zasady podlegać kontroli ze strony administracji penitencjarnej - po to, żeby wykluczyć obecność literatury nawołującej do przemocy i agresji w imię niewłaściwej ideologii lub światopoglądu pozornie tylko motywowanych religijnie. Stąd też dopiero współdziałanie duszpasterzy więziennych i dyrekcji może przynieść zamierzony i pożądaný efekt w postaci dopuszczenia do użytku przedmiotów wyłącznie potrzebnych (czyli celowych) do praktykowania religijnego.

⁶ Uwagi o podobnym charakterze zostały zgłoszone, [w:] O. Sitarz, A. Jaworska-Wieloch, J. Hanc, *Propozycje nowelizacji art. 106 § 1 i art. 110a § 1 Kodeksu karnego wykonawczego*, „Prawo w działaniu. Sprawy Karne” 2021, nr 45, s. 143–144.

Trzeba jednocześnie zauważyć, że w artykuł 106 k.k.w. (tyle że w drugim jego paragrafie) ustawodawca wymienił inne uprawnienia religijne osadzonych, co może sugerować, że ich znaczenie jest nieco mniejsze (słabsze), niż tych określonych w paragrafie pierwszym tego samego artykułu. Nie można jednak stosować tu gradacji, gdyż prawo uczestnictwa w nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej związku wyznaniowego czy spotkań z duchownym własnego wyznania ma porównywalne znaczenie do wykonywania praktyk, korzystania z posług religijnych, uczestnictwa czynnego i biernego w nabożeństwach oraz posiadania przedmiotów kultu religijnego.

Ponadto na podstawie art. 106 § 2 k.k.w. skazanych uprawniono do uczestnictwa w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, podczas kiedy faktycznie w czasie obowiązywania tego przepisu takiego nauczania nie prowadzono w żadnym zakładzie karnym⁷. Co prawda w okresie funkcjonowania szkolnictwa powszechnego na szczeblu gimnazjalnym taka możliwość została wprowadzona w formie opcjonalnego uczestnictwa w lekcjach religii także w szkołach przywieziennych, ale dyrektorom gimnazjów pozostawiono dowolność wprowadzenia takich zajęć. Lekcje religii dla więźniów prowadzono tylko w okresie międzywojennym a w późniejszym czasie odstąpiono od idei nauki religii w stosunku do więźniów - uczniów szkół działających przy zakładach karnych. Podejmowano co prawda czynności zbliżone do nauki religii, ale realizowanej w formie programów resocjalizacyjnych o podłożu religijnym, jednak nie można utożsamiać ich z nauczaniem religii. Poza tym ustawodawca z przyczyn znanych tylko sobie wykorzystał formułę prowadzenia nauczania religijnego, przyjmując, że administracje więzienne wspólnie ze swoimi kapelanami podejmować będą tego typu aktywność. Jednak było to założenie ustawodawcy zupełnie na wyrost, nie uzasadnione w żaden sposób i miało wyraźne życzeniowy charakter. Dodatkowo jeszcze nie sprecyzowano, czy chodzi tu o lekcje religii prowadzone na wzór szkolny czy katechizację w formie nauczania religijnego. Jednocześnie nie wskazano przy tym, czy nauczanie religii ma dotyczyć wszystkich osadzonych, czy tylko uczniów szkół przywieziennych i to w ramach lekcji religii. Ma to zasadnicze znaczenie, gdyż prowadzenie nauczania religii dla ogółu więźniów byłoby obowiązkiem kapelanów więziennych

⁷ W aktualnie obowiązujących przepisach wykonawczych nauka religii nie została uwzględniona. Zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie sposobu i trybu nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. z 2016 r., poz. 2004.

a w przypadku więźniów uczęszczających do szkół byłoby to z reguły nauczyciele religii zatrudnieni nie przez dyrektorów więzień, ale dyrektorów szkół działających przy tych zakładach. Właściwym rozwiązaniem proponowanym w miejsce nauczania religii może być dobrowolne uczestnictwo osadzonych w programach resocjalizacyjnych opartych na wykorzystaniu wartości religijnych lub etycznych. Programy religijne w więzieniu dobrze sprawdziły się w Skandynawii i Stanach Zjednoczonych, także w doświadczeniach niektórych polskich zakładów karnych, stąd warto nadać im formułę uprawnieniową wynikającą wprost z ustawy⁸.

Analizując dalej uprawnienia religijne osadzonych należy podkreślić, że prawo do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego skazany należy to rozwiązanie ustawodawcy przyjęte chyba bez większego namysłu. Zdecydowano bowiem, że kontakt więźniów powinien dotyczyć tylko relacji (spotkań) z duchownym, zupełnie nie uwzględniając tego, że działalność religijną w więzieniu mogą prowadzić także te związki wyznaniowe, w których doktrynie religijnej duchowni nie występują z mocy prawa. Nie przewidziano więc zastępczej formy i wykorzystania zamiast duchownych kapelanów więziennych lub zwyczajnie uprawnionych przez władzę zwierzchnią przedstawicieli właściwych związków wyznaniowych. Ma to o tyle znaczenie, że ustawodawca nie wyjaśnił stosującym Kodeks kogo uznaje za kapelana więziennego. Zresztą w innych poza Kodeksem przepisach państwowych również brakuje definicji kapelana, w tym także kapelana więziennego. Natomiast wykorzystanie przepisów kościelnych, np. Kodeksu Prawa Kanonicznego w tym zakresie jest rozwiązaniem jedynie połowicznym, bez możliwości stosowania ich do wyznawców innych religii poza rzymskimi katolikami. Jednocześnie w tym samym przepisie, czyli w art. 106 § 2 k.k.w. umieszczono klauzulę sprowadzającą się do tego, że „duchowni ci mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają”. I w tym miejscu należy poczynić co najmniej dwie krytyczne uwagi. Po pierwsze, uprawnienie do odwiedzin skazanych tylko przez duchownych ogranicza uprawnienia związków wyznaniowych pozbawionych duchownych. Po drugie, przepis ten powinien zostać umieszczony nie w ustawie, ale w akcie wykonawczym do ustawy, gdyż posiada charakter porządkowy i raczej przypadkowo wprowadzono go do unormowań

⁸ Zob. J. Nikołajew, *Religijne programy resocjalizacyjne młodocianych więźniów w USA, Szwecji i Polsce jako specyficzna realizacja prawa do nauczania religii w zakładzie karnym*, [w:] P. Witek (red.), *Resocjalizacja nieletnich. Aktualne dylematy instytucji resocjalizacyjnych*, Rzeszów 2018, s. 171.

kodeksowych. Niejasne jest także zastosowanie sformułowanie odnoszące się do „pomieszczeń, w których skazani przebywają”, gdyż zakłada się w nim *a priori*, że mogą to być wszystkie bez wyjątku miejsca w więzieniu. Jednak trudności mogą dotyczyć odwiedzin skazanych przebywających w celach dla osadzonych niebezpiecznych, celach izolacyjnych, izbach chorych, oddziałach zakaźnych szpitali więziennych, skazanych pozostających w kwarantannie sanitarnej, ale także w miejscach zatrudnienia czy prowadzenia nauki szkolnej. Dlatego wydaje się, że właściwym może być ograniczenie tych miejsc do wskazania tylko tych, które zapewnić mogą osobisty i intymny charakter takich spotkań⁹.

Z kolei uprawnienie związane z udziałem skazanych w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego to należą następne z ich praw co do których ustawodawca nie zdecydował się na dookreślenie tego pojęcia. Co prawda zdefiniował w tzw. słowniczku pojęcie „kościoła lub innego związku religijnego” ale nie sprecyzował tych zadań „kościelnych”, które mają bezpośredni związek z uprawnieniami skazanych z art. 106 k.k.w.¹⁰. O ile nie powinno być większych problemów dotyczących zdefiniowania działalności charytatywnej, o tyle wątpliwości mogą pojawić się na etapie określenia tego czym jest działalność społeczna kościoła lub innego związku wyznaniowego. Jednak w obu przypadkach ustawodawca zwrócił uwagę na aktywność (udział) osadzonych, choć równie właściwym zwrotem mogłoby być „uczestnictwo”, co znaczeniowo oznacza to samo, co branie udziału. Z tym, że obydwa sformułowania należy traktować jako wysoce

⁹ Zagadnienia kontaktów kapelańskich z osadzonymi nie zostały rozwinięte także w aktach niższego rzędu, gdyż w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. Nr 159, poz. 1546) tych zasad nie wyjaśniono, mimo sugestywnego i jednoznacznego tytułu tego przepisu.

¹⁰ Jednak definicja przyjęta przez ustawodawcę nie jest do końca kompletna. W art. 242 § 12 k.k.w. ustawodawca zdecydował się na rozwiązanie, że przez „kościół”, „inny związek wyznaniowy” należy rozumieć kościół, inny związek wyznaniowy o uregulowanej sytuacji prawnej. Nie zastosował nomenklatury wykorzystanej w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania w której ustawodawca użył określenia „kościół lub inne związki wyznaniowe”. Nie użył przy tym określenia uzupełniającego typu „o uregulowanej sytuacji prawnej”, gdyż to pochodzi z doktryny a nie z ustawy. Poza tym to w piśmiennictwie wykształciła się przecież praktyka uznawania, że związki o uregulowanej sytuacji prawnej to takie związki, które zostały wpisane do rejestru państwowego i w ten sposób uzyskały osobowość prawną albo uzyskały takie gwarancje na podstawie indywidualnych ustaw lub konkordatu. Jeszcze inny podział (wg Pietrzaka) to taki, że kościołami są wspólnoty religijne chrześcijańskie, natomiast wspólnoty niechrześcijańskie kwalifikuje się do kategorii innych związków wyznaniowych, podczas kiedy wszystkie kościoły to związki wyznaniowe, ale nie wszystkie związki wyznaniowe uznawane są za kościoły. Zob. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2003, s. 15; M. Ożóg, *Rejestrowanie kościołów i innych związków wyznaniowych w trybie administracyjnym*, „Forum Prawnicze” 2015, nr 8, s. 24.

nietrafne, gdyż w rzeczywistości więźniowie zdecydowanie częściej korzystają z efektów działalności charytatywnej związków wyznaniowych („własnych” i „obcych”), aniżeli sami taką działalność na rzecz innych osób prowadzą. Z natury rzeczy utrudnione jest przecież uczestnictwo osadzonych w życiu społecznym własnych związków religijnych, gdyż izolacja więzienna to mimo wszystko skuteczna bariera sprawowania przez nich funkcji społecznych z wyboru, także w zakresie aktywności w stowarzyszeniach i klubach o charakterze społecznym i religijnym. Natomiast ważne z punktu widzenia prawa więźniów do uczestnictwa w działalności społecznej związków wyznaniowych jest to, że wspólnoty te mogą swobodnie ustalać sposób przyjmowania lub wydalania członków. Administracja więzienna nie może w żaden sposób ingerować w te kwestie, gdyż nie jest uprawniona w tym zakresie a jej ewentualna interwencja stanowić będzie naruszenie zasady bezstronności i neutralności organów państwowych w kwestiach wolności sumienia i religii swoich obywateli. Natomiast specyficzną formą udziału osadzonych w życiu wspólnotowym własnego związku wyznaniowego może być uzyskanie możliwości publikowania przez nich artykułów w prasie o charakterze religijnym.

Stąd też generalnie aktywność dotycząca uczestnictwa w życiu charytatywnym związku wyznaniowego ze strony osób pozbawionych wolności to uprawnienie zdecydowanie iluzoryczne. W praktyce to kapelani więzienni wspierają materialnie osadzonych w trakcie ich pobytu w zakładzie karnym a także po opuszczeniu przez nich więzienia w formie tzw. pomocy postpenitencjarnej. Taka pomoc dotyczy także osób bliskich dla skazanych i świadczona jest także za pośrednictwem wyspecjalizowanych instytucji kościelnych a najbardziej pożądana forma wsparcia skazanych (w ich ocenie) to np. drobne prezenty, pomoc w spłacie grzywien sądowych, paczki świąteczne. Z kolei byli skazani najczęściej liczą na pomoc samych kapelanów więziennych czy też za pośrednictwem struktur kościelnych w zakresie znalezienia zatrudnienia na wolności, wyrobienia dokumentów, uzyskania świadczeń społecznych, uczestnictwa w terapii uzależnieniowej czy też odbudowy zerwanych wcześniej więzi rodzinnych.

Biorąc pod uwagę powyższe należy stwierdzić, że uprawnienie związane z aktywnością skazanych i ich zaangażowaniem w działalność własnego związku wyznaniowego należy traktować w kategoriach przepisu martwego. Sami osadzeni to przede wszystkim beneficjenci takiej pomocy i należy ich pozycję sprowadzić do kategorii podmiotów czerpiących

pożytki z przynależności do określonego związku wyznaniowego. Akcje pomocowe z udziałem osadzonych jako darczyńców prowadzone są sporadycznie a skazani często uzurpują sobie prawo do korzystania z pomocy kościelnej, niekoniecznie związku wyznaniowego do którego należą. Możliwa jest przy tym niebezpieczna sytuacja związana z pozyskiwaniem nowych wyznawców spośród społeczności osadzonych i przekonywanie ich do zmiany dotychczasowej przynależności konfesyjnej w zamian za uzyskanie doraźnej pomocy, np. w formie pieniężnej lub prezentów albo zatrudnienia na wolności. Dlatego też „łowienie dusz” w warunkach zakładu karnego w powiązaniu z uzyskaniem przez skazanych jakiegokolwiek pomocy materialnej lub osobistej ze strony przedstawicieli związków wyznaniowych może być realnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa więzienia, stąd dotychczasowa redakcja przedmiotowego przepisu wymaga korekty odpowiadającej faktycznemu zaangażowaniu skazanych w tym zakresie.

Z kolei prawo do posiłków religijnych to uprawnienie wynikające już nie z art. 106 k.k.w. a z przepisu określonego w art. 109 k.k.w. W tej normie ustawodawca przyjął konstrukcję, z której wynika, że skazanym przysługuje prawo do korzystania z określonej ilości oraz jakości posiłków uwzględniającej także w miarę możliwości wymogi religijne i kulturowe. Takie rozwiązanie wydaje się być jedynie połowicznym, gdyż ustawodawca zdecydował się na uwzględnienie sytuacji, w której to administracja więzienna podejmuje decyzję o przyznaniu tzw. diety religijnej po analizie warunków mających wpływ na kaloryczność posiłków, higieniczność ich przyrządzania, wysokość stawki żywieniowej czy biorąc pod uwagę czynniki dotyczące wieku i stanu zdrowia konkretnego skazanego. W art. 109 k.k.w. przyjęto założenie, z którego wynika jedynie fakultatywność dostępności posiłków uwzględniających wymogi religijne, natomiast obligatoryjność zastosowano w sytuacjach dotyczących zatrudnienia, wieku i stanu zdrowia. Także przepisy wykonawcze wydane przez Ministra Sprawiedliwości w sprawie wyżywienia osadzonych nie uszczegółowiły ustawy na tyle, żeby mówić o wyraźnie przyznanym uprawnieniu dotyczącym żywienia religijnego skazanych¹¹. Jednocześnie w ustawie pominięto to, czy takie posiłki mają być dostarczane na wniosek osadzonego (jego prośbę) czy z urzędu, np. po uprzednim piśmie właściwego religijnie

¹¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. z 2016 r., poz. 302.

kapelana więziennego (z imienną listą) kierowanym do dyrektora zakładu karnego lub aresztu śledczego. Trudności mogą tu także dotyczyć kwestii przeprowadzenia identyfikacji religijnej osadzonych i w tym kontekście zachowania wymogu ochrony tzw. danych wrażliwych. Nie zmienia to w niczym faktu, że kwestie wyżywienia w więzieniu to istotny element także jego bezpieczeństwa. Dlatego od racjonalnego ustawodawcy należy oczekiwać tego, że również w kwestiach posiłków religijnych w sposób wyraźny (ustawowy) ureguluje przedmiotową problematykę. Posiłki motywowane względami religijnymi i kulturowymi dotyczą nie tylko katolików, dla których co do zasady stosuje się bezmięsne piątki, ale także należy uwzględnić dania koszerne i typu halal oraz weganizm i inne możliwe opcje żywieniowe¹². W ten sposób uszanowane będą zasady pluralizmu religijnego i kulturowego w warunkach więziennych, a przy tym ograniczyć to może skargi adresowane do sądów oraz organów krajowych i międzynarodowych¹³.

Trzeba podkreślić, że w Kodeksie nie ujęto uprawnienia skazanych do pochówku religijnego. Można to wytłumaczyć tym, że w innym przepisie zagwarantowano skazanym i aresztantom pochówek zgodnie z wyznawanymi przez nich zasadami religijnymi lub przekonaniami w sprawie religii¹⁴. Jednak wobec braku regulacji w Kodeksie oraz wobec braku przepisów wykonawczych dotyczących samych osadzonych trudno uznać taki stan rzeczy za normalny. Nie obowiązują obecnie przepisy wykonawcze, które i tak wcale nie odnosiły się do omawianej kwestii a regulowały zasady ogólne a nie religijne¹⁵. Brak regulacji w jakiejkolwiek formie jest tym bardziej niezrozumiały, gdy uwzględni się zagrożenie śmiertelnością „covidową” oraz częste mimo wszystko przypadki zgonów w więzieniu z przyczyn naturalnych i samobójczych¹⁶. Stąd też przyjęto praktykę sprowadzającą się do tego, że to rodzina zmarłego skazanego zajmuje

¹² Zob. także J. Nikolajew, *Zapewnienie wyżywienia wegańskiego. Obowiązek czy uprawnienie administracji więziennej?*, „The Prison System Review” 2022, nr 116, s. 169–170.

¹³ Zob. M. Pszczyński, *Prawo osadzonych do wyżywienia przygotowanego według reguł religijnych*, [w:] J. Nikolajew, K. Walczuk (red.), *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, Warszawa 2015, s. 88

¹⁴ Chodzi tu o art. 2 pkt 12 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 265.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lipca 2010 r. w sprawie postępowania ze zwłokami zmarłych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. Nr 123, poz. 839.

¹⁶ Należy uwzględnić to, że na podstawie ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 576; z 2025 r., poz. 637) wynika obowiązek (obecnie jednak nierealizowany) wydania przez Ministra Sprawiedliwości (jako nadzorującego Służbę Więzienną) przepisu wykonawczego w przedmiocie postępowania ze zmarłymi w więzieniu.

się sprawami jego pogrzebu a administracja więzienna nie ma już wtedy wpływu na świecki czy religijny charakter takiego pochówku. Natomiast w przeciwniej sytuacji (np. niemożność kontaktu z najbliższymi zmarłego więźnia, odmowa pochówku ze strony rodziny, względy zakaźne i epidemiologiczne) obowiązek przeprowadzenia pogrzebu przeniesiony jest na Służbę Więzienną, która zleca wyspecjalizowanej firmie pogrzebowej czynności związane z pochówkiem i faktycznie przestaje interesować się tym czy zmarłego pochowano w asyście duchownego czy bez jego udziału. Stąd *de facto* pozbawia się tych więźniów religijnego pochówku a jest to związane z tym, że administracja penitencjarna nie posiada co do zasady wiedzy na temat oczekiwanej formy pogrzebu skazanego lub aresztanta¹⁷.

Zasadniczo kwestie dotyczące wolności sumienia i religii osób pozbawionych wolności poza generalnymi regulacjami zawartymi w art. 106 i 109 k.k.w. uregulowano także w innych przepisach Kodeksu i te postanowienia mogą mieć realny wpływ na realizację uprawnień religijnych osadzonych. I tak w art. 38 § 1 k.k.w. odnoszącym się do podmiotów uczestniczących w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, w szczególności związanych z pozbawieniem wolności wymienione zostały kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania. Takie zestawienie tych podmiotów obok siebie może wskazywać na to, że także przedstawiciele związków wyznaniowych mogą pełnić również funkcje procesowe osób godnych zaufania dla skazanych, jednakże nie uściślono czy rzeczywiście przedstawiciele związków wyznaniowych, czy raczej tylko duchowni będący kapelanami więzennymi mogą być „uczestnikami społecznymi” w wykonywaniu orzeczeń karnych. Z kolei zgodnie z art. 38 § 2 k.k.w. te podmioty (bliżej jednak nieokreślone) mogą w oparciu o porozumienie z dyrektorem więzienia prowadzić działalność także religijną a dodatkowo przedstawiciele tych podmiotów (osoby wskazane co do tożsamości) mogą być ustanowione osobami godnymi zaufania dla skazanych. Tyle że, brak wyraźnego wskazania często utrudnia skazanym dokonanie takiego wyboru, dlatego przepis ten stosowany jest co do zasady wyjątkowo¹⁸.

Ponadto w sytuacji skazanych i aresztantów, wobec których wykonywana jest kara osadzenia w celi izolacyjnej oraz skazanych o których

¹⁷ Zob. J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012, s. 169.

¹⁸ Zob. także J. Nikołajew, *Kapelan więzienny w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Studia Prawnicze KUL” 2012, nr 3(51), s. 84–85.

mowa w art. 88a i 88b k.k.w. ich uprawnienia o charakterze religijnym nie tylko nie mogą być w pełni realizowane, ale także te przyznane im ustawowo obciążone są ograniczeniami. Ustawodawca co do zasady przyjął bezwarunkową konieczność realizacji posług religijnych zarówno w celi izolacyjnej, jak i w oddziale dla skazanych niebezpiecznych i *a contrario* wyłączono możliwość udziału w zbiorowych nabożeństwach religijnych organizowanych dla ogółu więźniów. W Kodeksie wyraźnie nie odniesiono się do kwestii praktyk i posług obydwu tych kategorii, przyjmując ogólne zasady postępowania z tymi właśnie osadzonymi¹⁹.

Także w przypadku aresztantów w Kodeksie przyjęto zasadnicze a jednocześnie dość sztywne rozwiązanie polegające na zbyt szerokim uprawnieniu organu dysponującego co do możliwości ograniczenia lub określenia sposobu korzystania przez nich z prawa do kontaktu z duchownymi (art. 217 § 6 k.k.w.) w imię realizacji zasady dobra postępowania karnego. Tego rodzaju rygoryzm może być przejawem braku zaufania jednostek prokuratury i sądów wobec kapelanów więziennych i poza tym trudno wytłumaczyć to innymi względami. W tych kategoriach należy tłumaczyć to, że tzw. organ dysponujący „może ograniczyć lub określić sposób korzystania przez tymczasowo aresztowanego z prawa do kontaktowania się z duchownymi świadczącymi posługi religijne lub innymi osobami”. Druga część tego przepisu może sugerować, że chodzi tu np. o osoby wspierające doraźnie kapelanów więziennych. Z tym, że ograniczenie tego rodzaju winno być uzasadnione nie hipotecznym założeniem o naruszeniu dobra postępowania, ale być oparte na konkretnym stanie faktycznym. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że przepis ten został „ulożony” w art. 217 a ten generalnie odnosi się przecież do zasad udzielania widzeń tymczasowo aresztowanym. Nie można jednak przyjąć, że posługa religijna spełnia kryteria widzenia, stąd też należy rozważyć możliwość przeniesienia tego przepisu do odrębnej jednostki redakcyjnej Kodeksu²⁰.

Tym nie mniej w tym miejscu należy wyraźnie podkreślić to, że wszystkie co do zasady uprawnienia aresztantów związane z realizacją ich wolności sumienia i religii przewidziane dla skazanych (np. w art. 102, 106,

¹⁹ Zob. J. Nikolajew, *Wolność sumienia i religii sprawców szczególnie niebezpiecznych (art. 88a i 88b k.k.w.)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2020, t. 23, s. 250.

²⁰ Zob. także T. Kalisz, *Zarządzenie o zgodzie na widzenie z osobą tymczasowo aresztowaną*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. LI, s. 59–60.

109, 110 k.k.w.) odnoszą się także do nich samych, poza ograniczeniami wprowadzonymi, np. w art. 217 k.k.w.²¹.

Uwagi o charakterze formalnym

Zmiany przepisów o charakterze formalnym (redakcyjnym) to także ważny element propozycji *de lege ferenda*. W przypadku wolności sumienia i religii osób pozbawionych wolności dopiero połączenie korekty merytorycznej i formalnej umożliwi faktyczną realizację tych uprawnień i uczyni zadość oczekiwaniom osadzonych oraz duszpasterzy więziennych. Zmian formalnych proponuje się zdecydowanie mniej i dotyczą one przede wszystkim skumulowania przepisów „religijnych” w jednym miejscu Kodeksu, zamiast rozcłunkowania ich w różnych jednostkach redakcyjnych ustawy. W ten sposób przekaz ustawodawcy stanie się czytelny i bardziej zrozumiały dla adresatów normy. Poza umieszczeniem przedmiotowych przepisów w jednym miejscu proponuje się także wprowadzenie do słowniczka pojęć ustawowych (zdefiniowanego pojęcia „kapelana więziennego”, także „praktyk religijnych” i „posług religijnych”. Nadto w Kodeksie (art. 104 i art. 106 § 4) ustawodawca wskazuje dwie nieco zróżnicowane podstawy ograniczenia praw i wolności skazanych, także wolności religijnej, zamiast jednej szerokiej formuły, np. „nienaruszania praw innych osób, zasad tolerancji i ustalonego w zakładzie karnym porządku”. Dublowanie się regulacji limitacyjnych może sugerować, że inne podstawy przewidziano dla wolności więźniów *in genere* a osobne w przypadku jedynie wolności sumienia i religii. Takie rozumowanie trzeba traktować jako niewłaściwe. Niezrozumiałym jest także umieszczenie w normie z art. 106 § 2 k.k.w. regulacji dotyczącej tego, że „duchowni mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają”. Zasadnym wydaje się przeniesienie tego uregulowania do przepisów ministerialnych a nie ustawowych, gdyż jest to faktycznie rozstrzygnięcie także o charakterze wykonawczym. Ponadto realizacja praktyk i posług religijnych w więzieniu nie nastroczałaby tyle trudności, gdyby udało się wprowadzić w życie (a najpierw opracować) nowe przepisy wykonawcze wydane na podstawie delegacji z art. 106 k.k.w. w oparciu o współpracę legislatorów z duszpasterzami więzień. Obecnie obowiązujące przepisy

²¹ Zob. także D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999, s. 46.

wydane przez Ministra Sprawiedliwości niczego nie uszczegóławiają a zdecydowanie ze względu na wysoce ogólny ich charakter nie spełniają również wymogów przewidzianych dla aktów wykonawczych. Stąd też po raz kolejny zwraca się uwagę na pilną potrzebę korektury tego przepisu i zredagowanie zasad praktykowania religijnego i korzystania z posług w więzieniu uwzględniających zmieniającą się wciąż rzeczywistość zakładów penitencjarnych. Obecne rozwiązania wzorowane są na przepisach wykonawczych pochodzących jeszcze z 1998 r. a nawet normach wcześniejszych, bo z okresu sprzed stanu wojennego i czasu rodzącego się ruchu społecznego „Solidarności”²².

Zakończenie

Zapewnienie wolności religijnej w warunkach zakładu karnego lub aresztu śledczego wcale nie należy do zadań łatwych, jakkolwiek jest to bezdyskusyjny obowiązek administracji penitencjarnej. Jednak zakres tych uprawnień zależy głównie od woli ustawodawcy wyrażonej przede wszystkim w Kodeksie, a nie od dyrekcji więziennej przychylniej lub nie obecności religii w zakładzie karnym. Z kolei katalog uprawnień kodeksowych winien cechować się w miarę wyczerpującym zestawieniem tych praw i wolności, po żeby nie budzić jakichkolwiek wątpliwości co do wykładni merytorycznych przepisów. Dlatego redakcja normy z art. 106 k.k.w. odnosząca się do praktykowania religijnego i korzystania z posług religijnych przez więźniów powinna dotyczyć wszystkich aspektów takiego zachowania, które obejmuje swoją treścią praktyki i posługi religijne a także gwarantować te uprawnienia, które wyrażone zostały w normie ustawowej. Według aktualnego stanu prawnego (*vide* Kodeks) ogólne uprawnienia zostały z sposób nieuporządkowany włączone do uprawnień szczególnych a także w ustawie (raczej przypadkiem) określono sposób kontaktu osadzonych z duchownymi. Trudności faktycznie mogą dotyczyć także braku określenia w formie definicyjnej pojęć typu: „kapelan więzienny”, „praktyki religijne”, „posługi religijne”, co ma istotne znaczenie w sytuacji realizacji kontaktów z duchownymi, także jako osobami godnymi zaufania dla skazanych.

²² Zob. J. Nikołajew, *O przepisach wykonawczych wydanych na podstawie art. 106 § 4 Kodeksu karnego wykonawczego – krytycznie*, [w:] P. Sobczyk, P. Steczkowski (red.), *Człowiek. Państwo. Kościół. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, Lublin 2020, s. 343–344.

Równocześnie w art. 106 k.k.w. umieszczono uprawnienia, których utrudniona realizacja wynika z braku możliwości prawnych i faktycznych nauczania religii w zakładzie karnym. Dotyczy to także przygotowywania posiłków uwzględniających wymogi religijne w sytuacji opcjonalnego jedynie obowiązku dostarczania osadzonym takiego wyżywienia (klauzula „w miarę możliwości”). Fakultatywność w tym przypadku może oznaczać wyłącznie preferowanie „ostrożności” administracji więziennej, a nie to zapewne legło u podstaw takiej regulacji ustawowej. Ponadto uprawnienia religijne wyszczególniono także w innych normach Kodeksu i dotyczy to uprawnień religijnych realizowanych wobec tzw. skazanych niebezpiecznych lub skazanych odbywających karę dyscyplinarną osadzenia w celi izolacyjnej, występowania przedstawicieli związków wyznaniowych w charakterze osób godnych zaufania, kuratorów społecznych, podmiotów dozoru czy generalnie podmiotów uczestniczących w wykonywaniu orzeczeń karnych i „pomocnych” w procesie społecznej readaptacji skazanych. Nie uwzględniono natomiast prawa osadzonych do pochówku o charakterze religijnym a ponadto przepisy wykonawcze do ustawy przygotowano technicznie w sposób minimalistyczny, bo uwzględniający tylko kilka jednostek redakcyjnych w formie artykułów, faktycznie mało istotnych a przy tym pozbawionych cech szczegółowości, co dyskredytuje takie rozwiązanie legislacyjne.

Dodatkowo w tym miejscu trzeba zauważyć, że ustawowe cele wykonywania kary pozbawienia wolności (art. 67 k.k.w.) spłaszczone przedmiotowo, np. do oddziaływań z wykorzystaniem mało efektywnych mimo wszystko zajęć kulturalno-oświatowych a nie uwzględniono np. rozwiązań wykorzystujących wartości etyczne i religijne występujące w programach resocjalizacyjnych. Ponadto ograniczenia związane z realizacją wolności religijnej osób przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych uzasadniono przesłanką bezpieczeństwa wyrażoną poprzez niezakłócanie porządku zakładu karnego, czyli pojęcia zdecydowanie względnego i uznaniowego, co w przypadku gwarancji praw podstawowych jest rozwiązaniem wysoce dyskusyjnym a przez to wyraźnie problematycznym.

Dlatego też dokonując kolejnych zmian przepisów Kodeksu należy uwzględnić przede wszystkim potrzebę wprowadzenia poprawek skutecznie umożliwiających pełną a nie jedynie deklarowaną formalnie realizację wolności sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych. Tego rodzaju uwaga jest o tyle uprawniona, że postanowienia Kodeksu zmieniano co najmniej kilka razy w ciągu każdego roku na przestrzeni

ćwierćwiecza jego obowiązywania, jednak brzmienie art. 106 k.k.w. i innych przepisów religijnych pozostaje w wersji przyjętej jeszcze w projekcie ustawy. Także ostatnio dokonana zmiana (sierpień 2022 r.) dotyczy innych przepisów aniżeli awizowane wyżej. Nowelizacja ustawy sprowadzająca się do realizacji uwag poczynionych wcześniej w większym stopniu zapewni uszanowanie godności osoby ludzkiej skazanych i aresztantów, poprawi komfort życia religijnego w więzieniu i w sposób realny wpłynie na upodmiotowienie osadzonych. Ponadto wprowadzenie przepisów faktycznie wpływających na poprawę jakości praktykowania religijnego w więzieniu umocni pozycję demokratycznego państwa prawnego i może jednocześnie ograniczyć skalę powrotności skazanych do przestępstwa i więzienia.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 576; z 2025 r., poz. 637.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, t.j. Dz. U. z 2023, poz. 265.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 911.
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2022 r., poz. 1855.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. Nr 159, poz. 1546.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lipca 2010 r. w sprawie postępowania ze zwłokami osób pozbawionych wolności zmarłych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. Nr 123, poz. 839.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. z 2016 r., poz. 302.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2016 r. sposobu i trybu nauczania w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. z 2016 r. poz. 2004.
- Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r.*, Poznań 2022
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2020.

Literatura

- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999.
- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005.
- Kalisz T., *Zarządzenie o zgodzie na widzenie z osobą tymczasowo aresztowaną*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2019, t. LI.
- Kuć M., Gałązka M., *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2009.
- Mezglewski A., *Działalność własna Kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz (red.), *Prawo wyznaniowe*, Lublin 2011.
- Nikołajew J., *Kapelan więzienny w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Studia Prawnicze KUL” 2012, nr 3(51)

- Nikolajew J., *O przepisach wykonawczych wydanych na podstawie art. 106 § 4 Kodeksu karnego wykonawczego – krytycznie*, [w:] P. Sobczyk, P. Steczkowski (red.), *Człowiek. Państwo. Kościół. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, Lublin 2020.
- Nikolajew J., *Religijne programy resocjalizacyjne młodocianych więźniów w USA, Szwecji i Polsce jako specyficzna realizacja prawa do nauczania religii w zakładzie karnym*, [w:] P. Witek (red.), *Resocjalizacja nieletnich. Aktualne dylematy instytucji resocjalizacyjnych*, Rzeszów 2018.
- Nikolajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012.
- Nikolajew J., *Wolność sumienia i religii sprawców szczególnie niebezpiecznych (art. 88a i 88b k.k.w.)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2020, t. 23/.
- Nikolajew J., *Zapewnienie wyżywienia wegańskiego. Obowiązek czy uprawnienie administracji więziennej?* „The Prison System Review” 2022, nr 116.
- Pszczynski M., *Prawo osadzonych do wyżywienia przygotowanego według reguł religijnych*, [w:] J. Nikolajew, K. Walczuk (red.), *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, Warszawa 2015.
- Ożog M., *Rejestrowanie kościołów i innych związków religijnych w trybie administracyjnym*, „Forum Prawnicze” nr 8/2015.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2003.
- Sitarz O., Jaworska-Wieloch A., Hanc J., *Propozycje nowelizacji art. 106 § 1 i art. 110a § 1 Kodeksu karnego wykonawczego*, „Prawo w działaniu. Sprawy Karne” 2021, nr 45.